

K PODMIENKAM ZMYSLUPLNEJ FILOZOFICKEJ POLEMIKY

MARIANA SZAPUOVÁ, Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK, Bratislava

*Ak ignorujeme to, čo si myslia iní ľudia, alebo čo si mysleli v minulosti, tak racionálna diskusia musí skončiť a každý z nás sa môže pokojne zho-
várať sám so sebou.*

K. R. Popper

„Racionálna diskusia, ktorá využíva argumenty a teda aj rozum, nemôže z objektívnych príčin spočívať v udávaní ‚dobrých dôvodov‘“ (Taliga 2012, 417), píše vo svojej odpovedi na Nuhličkov a môj text (Nuhliček, Szapuová 2012) Miloš Taliga. Reagovali sme ním na jeho polemickú stať venovanú problematike skepticizmu (Taliga 2010). Bola to práve táto veta, ktorá ma podnietila položiť otázky o podmienkach (a limitoch) racionálnej diskusie, argumentácie a – tu neváham použiť Taligom zatracované slovo – zdôvodňovania vo *filozofickej* polemike. Táto veta mi pripadala zvláštna, takmer nezrozumiteľná; mala som dojem, že jej autor používa výrazy „argument“, „udávanie dôvodov“, „objektívne príčiny“ v nejakom zvláštnom význame. Ako upozorňuje Ryle, „filozofické diskusie boli vždy väčšinou, ak nie úplne, pokusmi zo všetkých strán prebrať otázku *Čo znamená povedať to a to?*“ (Ryle 1992, 35). Domnievam sa, že bez istého spoločne zdieľaného predporozumenia tomu, „čo znamená povedať to a to“, bez používania „spoločného jazyka“ sa môžeme ľahko ocitnúť v situácii, na akú upozorňuje Popper v citáte uvedenom ako motto týchto poznámok, alebo sa vystavujeme riziku vážnych nedorozumení. Možno práve v podobnej situácii sa nachádzam aj ja: Pri čítaní Taligovej odpovede som sa nemohla zbaviť dojmu, že „spoločný jazyk“ potrebný pri rozvíjaní odbornej polemiky nemáme, alebo, povedané wittgensteinovsky, že nehráme tú istú jazykovú hru. Napriek tomu sa pokúsím v tomto texte reagovať na niektoré Taligove výhrady proti Nuhličkovmu a môjmu textu, ktoré formuloval vo svojej odpovedi (Taliga 2012). Tou ma podnietil nielen ďalej premýšľať o skepticizme, ale najmä premýšľať o možnostiach a limitoch zmysluplnej polemiky. V nasledujúcich poznámkach sa chcem vyjadriť k problémom, ktoré sa týkajú pojmového aparátu a terminológie, techniky práce s textom, ako aj k niektorým interpretačným otázkam.

1. O argumentovaní a zdôvodňovaní. Uvažovať o Taligovej otázke, ktorú formuluje v názve state („Na čo sú dobré argumenty?“) predpokladá spoločne zdieľané porozumenie tomu, čo termínom „argument“ mienime. Mohli by sme sa domnievať, že tu by nemal byť žiadny problém. Veď odpoveď na otázky *Čo je argument?* a *Čo je logicky správny argument?* je obsahom každého kurzu elementárnej logiky a filozofickej prope-
deutiky (Saunders et al. 2007, 34). Z novších učebníc logiky sa dozvedáme aj to, že „čas-

to sa pod argumentom rozumejú iba dôvody v prospech nejakého tvrdenia“ (Zouhar 2008, 13). Ak by čitateľ rozumel termínu „argument“ či „argumentácia“ tak, ako sa to kedysi naučil a na aký si zvykol štúdiom filozofických textov, pri čítaní Taligovho textu sa dostane do nemalých rozpakov: Prečo „je načase, aby skončili *reči* (kurzíva M. Sz.) o argumentoch ako nástrojoch zdôvodňovania“ (Taliga 2012, 424)?¹ Iste, vo filozofii plané *reči* nemajú čo robiť, ale že by v nej nebolo miesta ani pre argumenty (v zmysle dôvodov v prospech nejakého tvrdenia)? A čo znamená povedať, že „[P]oužívanie rozumu a argumentov za účelom kritiky nijako nesúvisí so zháňaním dobrých dôvodov (**resp. argumentov**; zvýraznené M. Sz.) či už za, alebo proti akýmkoľvek tvrdeniam“ (Taliga 2012, 420)? Ako je to teda s tými argumentmi, **resp.** dôvodmi? Ak skratka „resp.“ znamená „lepšie povedané“, „vlastne“, tak sa zdá, že tu nie je žiadny relevantný významový rozdiel. Je potom korektné vytykať inému „zamietať dôvody a argumenty“?

2. O kritike. Na tomto mieste nemôžem, žiaľ, polemizovať s Taligovým názorom, podľa ktorého „*kritizovanie nemá nič spoločné s udávaním dobrých dôvodov*“ (Taliga 2012, 420; kurzíva M. T.), keďže, ako som naznačila vyššie, nie je jasné, v akom význame hovorí o „udávaní dobrých dôvodov“ (nie je mi jasné ani to, prečo by sme kritiku nemali zdôvodňovať). Poznám len, že ani Popper, ktorým sa Taliga najviac inšpiruje, sa vo svojej kritike otázky o zdrojoch poznania nezdráha použiť výraz „dôvod“, keď uvádza, že sa pokúsi uviesť „niekoľko dôvodov, *prečo*“ sa mu otázky spytujúce sa na pôvod poznania zdajú neuspokojivé (Popper 1995, 50). Dúfam, že Miloš Taliga mi odpustí, ak si od neho požičiam citát z Poppera, ktorý uvádza ako motto svojej odpovede: „Filozofi zvyčajne chápu kritiku ako analýzu, ktorej cieľom je preukázať neplatnosť argumentov predložených na zdôvodnenie tvrdenia, že nejaká teória je pravdivá. Vo vede má kritika úplne odlišný cieľ a charakter. Neútočí na dôkaz či zdôvodnenie vedeckej teórie, ale na samotnú teóriu – na jej obsah alebo na jej dôsledky“ (citované podľa Taliga 2012, 417). Na rozdiel od Taligu, ktorý tento citát uvádza na podporu svojho názoru, že kritika nemá vôbec nič spoločné so zdôvodňovaním a argumentovaním (pozri Taliga 2012, 420), ja tento citát čítam inak: ako vyjadrenie Poppera o odlišnom charaktere kritiky vo filozofii na jednej a vo vede na druhej strane. Musím sa priznať, že zatiaľ nenachádzam dôvody, prečo by som mala opustiť „filozofické chápanie“ kritiky a aj v tomto texte sa pohybujem v teréne kritiky, ktorú Popper prisudzuje filozofom.

3. O korektnej práci s textom. Bez ohľadu na to, či kritizovanie má, alebo nemá niečo spoločné s udávaním dôvodov, to, s čím kritizovanie veľa spoločného má, je korektná práca s textom, v ktorom je kritizovaný názor formulovaný, čo predpokladá aj korektné citovanie. To, čo mám na mysli, a prečo mi vadí spôsob, akým Taliga cituje z textu, na ktorý kriticky reaguje, priblížim pomocou dvoch príkladov.

Príklad prvý: Ako ilustráciu nekorektného spôsobu zaobchádzania s názormi iných prostredníctvom citovania alebo parafrázovania uvádzam: Taligu zaráža, že v našom texte

¹ Ku kritike tohto Taligovho názoru pozri (Gahér 2013, 132-138).

sa odvolávame na Poppera (ide o Popperovu stať *O vedení a nevedení* (Popper 1995), a pritom sme si vraj nevšimli niečo dôležité. Keďže na tomto príklade by som rada ukázala, čo mienim nekorektnou prácou s textom, odcitujem najprv pasáž z Taligovho textu, potom z nášho pôvodného článku a ďalej niektoré formulácie z Popperovej state. Poďme teda po poriadku. Najprv citát z Taligovej state: „Je naozaj zarážajúce, že si autori state [8], ktorí sa odvolávajú na Popperovo dielo ([10], 39), nevšimli, že v tom istom diele ([10], 50) Popper formuluje, a vzápätí odmieta otázku nápadne podobnú ich práve citovanému názoru“ (Taliga 2012, 421).² Ako teda vyzerá ten náš názor v Taligom citovaní? Nuž nasledovne: „Ak niekto tvrdí, že niečo vie, ale pritom nemá odpoveď na otázku, ako alebo na základe čoho to vie, sme náchylní reagovať tak, že vlastne nevie to, o čom tvrdí, že vie, že je to len jeho domnienka“ (Taliga 2012, 421). Prečo ale citujem text, ktorého som spoluautorkou, z „druhej“, teda Taligovej ruky? Aby som upozornila na to, čo sa môže stať, ak si pri citácii nevšimame kontext vety, ktorý je v pôvodnom texte nasledovný: V našom článku upozorňujeme na to, že ak niekto povie, že to, čo vieme, vieme aj bez dobrých dôvodov, ako to robí Taliga, tak výraz „viem“ nepoužíva v štandardnom a v súčasnej epistemológii zaužívanom zmysle,³ založenom na tzv. tripartitnej definícii, ale v nejakom inom, bližšie nešpecifikovanom zmysle. Inkriminovanú Taligom citovanú vetu v pôvodnom texte predchádza nasledovná veta: „Problém je totiž v tom, že, ako sa zdá, podmienky, ktoré štandardná definícia na poznanie kladie, zodpovedajú bežnému jazykovému úzu (ako na to upozorňuje aj Popper (Popper 1995, 39), ktorého sa väčšinou držíme pri používaní takých výrazov ako ‚viem, že niečo je také a také‘. Ak niekto tvrdí, že niečo vie, ale pritom nemá odpoveď na otázku, ako alebo na základe čoho to vie, sme náchylní reagovať tak, že vlastne nevie to, o čom tvrdí, že vie, že je to len jeho domnienka“ (Nuhlíček, Szapuová 2012, 152). Ako je teraz už snáď zrejmé, hovoríme tu o dvoch veciach: 1. o súlade medzi klasickým pojmom vedenia a jazykovou praxou, pričom na Poppera odkazujeme ako na autora, ktorý na to tiež upozorňuje; 2. o tom, že odmietnutie klasického pojmu, a teda aj odmietnutie rozlíšenia medzi vedením a mienkou je antiintuitívne a nezodpovedá bežnej jazykovej praxi, v ktorej predsa väčšinou veľmi jasne rozlišujeme, kedy niečo vieme, a kedy sa „len“ domnievame. Preto si myslím, že túto definíciu nemôžeme len tak ľahko, šmahom ruky „zhodiť zo stola“. Ako by sme reagovali na niekoho, kto by o sebe vyhlasoval, že **vie**, že vtedy a vtedy nastane koniec sveta, a na našu otázku *Ako, odkiaľ to vieš?* by len mykol plecami s opakovaným vyhlásením: „Viem – a hotovo“. Neboli by sme náchylní povedať: Vedť to ani nevie, je to len jeho **domnienka**, prípadne bludné presvedčenie! Samozrejme, to neznamená, že štandardnú definíciu považujem za jedinú správnu, tvrdím ale, že skeptik, o akom uvažujem ja a o akom uvažuje prevažná väčšina súčasných autorov v analyticky orientovanej epistemológii, z tejto definície vychádza, splniteľnosť podmienky zdôvodnenia odmieta (podobne ako Taliga), a preto odmieta aj možnosť vedenia (na rozdiel od Taligu).

² V tomto citáte uvádzam celú vetu vrátane odkazov na zdroje, ktoré sú v nej uvedené: ([10], 39) a ([10], 50) odkazujú na (Popper 1995). [8] sa vzťahuje na (Nuhlíček, Szapuová 2012).

³ Prínajmenšom v analytickej tradícii, ktorú však Taliga takmer úplne ignoruje.

Príklad druhý: Pri obhajobe svojho chápania skepticizmu Taliga tvrdí, že skeptik musí poznanie chápať inak, nie ako zdôvodnené pravdivé presvedčenie, a pokračuje: „Nemá preto zmysel vyčítať mu, že *ak* sa na poznanie pozrieme cez klasickú tripartitnú definíciu, *jeho* (t. j. skeptikovo) ‚vymedzenia nedávajú zmysel‘ ([8], 150)“⁴ (Taliga 2012, 423). Veta, z ktorej si autor zobral výraz v úvodzovkách, však nehovorí o žiadnych „skeptikových“ vymedzeniach, ale o Démuthových a Taligových vymedzeniach skepticizmu, na ktoré sme v našom texte reagovali a o ktorých tvrdíme, že ak sa na ne pozrieme cez prizmu tripartitnej definície, tak nedávajú zmysel. Sme tu svedkami podľa mňa neprípustného významového posunu. Ak by nejaký prívrženec Taligových názorov namietal, že tu nejde o nekorektné citovanie, pretože Taliga sám je skeptik, tak by som musela znovu zopakovať: Skeptik, o akom uvažuje prevažná väčšina súčasných epistemológov, prijíma tripartitnú definíciu a odmieta splniteľnosť podmienky zdôvodnenia, na základe čoho odmieta aj možnosť vedenia – práve preto je *skeptikom*. Ak by ale aj po takomto upozornení trval na tom, že Taliga je skeptik, len slovo „skeptik“ používa v inom význame, nemohla by som odpovedať inak, len poukázaním na to, že sme sa zrejme ocitli v situácii „chýbajúceho spoločného jazyka“.

4. O interpretácii. Vráťme sa ešte k prvému uvedenému príkladu a pozrime sa, čo v uvedenej stati píše Popper a čo sme si podľa Taligu mali všimnúť. Popper v predmetnej pasáži rozoberá jednu námietku proti falibilizmu, aby vzápätí ukázal, ako túto námietku možno využiť práve v jeho prospech. Popper charakterizuje klasický pojem vedenia takto: „Tento klasický pojem vedenia implikuje pravdu a istotu toho, čo vieme; a aj to, že musíme mať dostatočné dôvody pre to, čo pokladáme za pravdivé“ (Popper 1995, 39). Námietka proti falibilizmu, ktorú Popper obratne využíva v jeho prospech „hovorí, že ‚vedenie v protiklade k mieneniu alebo k domnievaniu je v podstate autoritatívne; a aj to, že všeobecný jazykový úzus podporuje tézu o autoritatívnom charaktere vedenia“ (Popper 1995, 39). Uvedenú námietku využíva Popper na *potvrdenie* falibilizmu nasledovne: „Je to teda práve klasický pojem vedenia, pojem vedenia vo všeobecnom jazykovom úze, ktorý používa aj falibilizmus, učenie o omylnosti, keď zdôrazňuje, že sa vždy alebo takmer vždy môžeme myliť, a že teda v klasickom zmysle ‚vedenia‘ nevieme ‚nič správne““ (Popper 1995, 40). Alebo v inej formulácii, v inom texte: „*Přibližování k pravdě je možné*. Taková byla moje odpověď na epistemologický pesimismus. Dal jsem ale také odpověď na epistemologický optimismus: bezpečné a jisté vědění nám je odepřeno. *Naše vědění je kritickým hádáním; síť hypotéz; tkanivem domněnek* [kurzíva v origináli]“ (Popper 1997, XXX). Všimnime si, že v týchto vetách sa pojem vedenia vyskytuje v dvoch významoch: raz v zmysle klasického pojmu – „bezpečné a isté vedenie“, ktoré je nám podľa Poppera odopreté –, a druhý raz v zmysle domnienky: naše vedenie je „tkanivom domnienok.“ Inými slovami, to, čo nazývame *vedením*, je vlastne *domnienka*, teda tradičná dištinkcia medzi vedením a domnienkou sa stráca svoje opodstatnenie. V podobnom duchu vyznieva aj pasáž zo state *O tzv. zdrojoch poznania*, v ktorej autor formuluje svojou

⁴ Vetu citujem vrátane odkazu ([8], 150), tu odkazuje na našu stať (Nuhlíček, Szapuová, 2012).

odpoveď na otázku „Odkiaľ vieš, aký je zdroj, základ tvojho poznania?“ nasledovne: „Veď vôbec nehovorím, že niečo *viem*: Svoje tvrdenie som vyslovil ako *domnienku*, ako hypotézu [kurzíva v origináli]“ (Popper 1995, 53). Popper tu najprv použije zaužívané rozlišovanie medzi vedením a domnienkou, a potom upozorňuje v duchu svojho falibilizmu na to, že svoje tvrdenie vyslovuje ako *domnienku*. Preto považujem Taligove formulácie „Podľa Poppera však poznanie existuje aj napriek faktu, že ‚pozitívne dôvody nie sú potrebné a ani možné ([13], 1041)“⁵ a „podľa Poppera a Millera je vedenie niečím, čo *nesplňa* [kurzíva v origináli] podmienku zdôvodnenia“ (Taliga 2012, 421) za prinajmenšom zavádzajúce. Ponechajme teraz bokom otázku, či Taliga používa termíny „poznanie“ a „vedenie“ ako vzájomne zameniteľné, podstatné je niečo iné: Povedať, že „podľa Poppera poznanie existuje“ alebo že „podľa Poppera vedenie je niečím“ takým a takým, je zmätočné, pokiaľ sa nepovie, v akom zmysle sa tu hovorí o poznaní/o vedení. Taliga síce upozorňuje, že nemá ambíciu podať novú „definíciu poznania“ (Taliga 2012, 423), ak však používa termíny poznanie/vedenie v inom zmysle, než ako ich používa prevažná väčšina súčasných autorov, bolo by vhodné jasne to vyjadriť, napríklad voľbou odlišného jazykového výrazu alebo explicitným upozornením, že sa tu hovorí o *poznaní/vedení v zmysle domnienky*. Inak sa ľahko môže stať, že iní mu neporozumejú.⁶ Obávam sa, že ani vyhlásenia typu „To, čo vieme, vieme bez dobrých dôvodov“ (Taliga 2010, 699) nové svetlo na náš problém nevrhajú, len štandardnú definíciu jednoducho obchádzajú. Z pohľadu štandardného chápania skeptikovo upozornenie na možnosť omylu nemožno považovať za *banálnu* výstrahu, ako uvádza Taliga (Taliga 2012, 423), ale za celkom netriviálnu a nebanálnu výzvu – tak to robili mnohí filozofi v minulosti a tak to robia aj mnohí súčasní filozofi; za všetkých tu spomeniem P. F. Strawsona (pozri Strawson 1985, 2).

Poznámka na záver. Vo svojich poznámkach som zhrnula niektoré problémy a nedorozumenia, ktoré podľa môjho názoru potvrdzujú predpoklad, podľa ktorého bez „spoločne zdieľaného jazyka“ je ťažké, ak nie vôbec nemožné, rozvíjať zmysluplnú a vecnú filozofickú polemiku. Samozrejme, povedané s Popperom, aj nedorozumenia môžu byť niekedy plodné, na druhej strane ani v prípade toho najstarostlivejšieho výkladu nemožno vždy nedorozumeniam zabrániť. „To, že si tak často rozumíme, spočíva z väčší míry na dobré vôle; na práni rozumieť; na sebekritickém postoji ke všudypřítomnému problému, zde jsme dobře rozuměli“ (Popper 1997, XXXII). Zdá sa, že problém, či sme dobre rozumeli, je naozaj všadeprítomný aj v rámci tejto polemiky a môžem len dúfať, že nejasnosti a nedorozumenia, na ktoré som vo svojich poznámkach poukázala a ktoré som sa pokúšala aspoň čiastočne objasniť, neboli snáď úplne neplodné. Musím ale priznať: Tali-

⁵ Vetu citujem aj s odkazom ([13], 1041); tu odkazuje na Popper, K. R. (1997): *Replies to My Critics*. In: Schlipp, O. A. (ed.): *The Philosophy of Karl Popper*. La Samme: Open Court Publishing Company, 961-1197.

⁶ Nemali by sme však zabúdať na to, že ak nám niekto nerozumie, na príčine nemusí byť nevyhnutne jeho nechápavosť, ale môže to byť aj náš neúspech zrozumiteľne a jasne formulovať svoj názor. Je to možno elementárne, ale nezaškodí si to občas pripomenúť; obzvlášť by si to mali pamätať tí, ktorí filozofiu aj vyučujú. Ignorovanie tejto zásady je prejavom intelektuálnej nafúkanosti.

ga mi neposkytol dostatočné argumenty, na základe ktorých by som nasledovala jeho výzvu a skončila s *rečami* o argumentoch ako nástrojoch zdôvodňovania. Snáď mi prepáči, že ani v tomto texte v duchu jeho výzvy nekonám, môžem ale sľúbiť, že v rámci tejto polemiky to robím poslednýkrát.

Literatúra

- GAHÉR, F. (2013): Je zdôvodňovanie naozaj zbytočné? (Máme na Slovensku génia nad géniov?). *Filozofia*, 68 (2), 132-138.
- NUHLÍČEK, M., SZAPUOVÁ, M. (2012): Poznámky ku skepticizmu alebo Čo spochybňuje, a čo nespochybňuje skeptik. *Filozofia*, 67 (2), 147-160.
- NUHLÍČEK, M. (2013): Čo je zdôvodnenie? (Odpoveď M. Taligovi). *Filozofia*, 68 (2), 139-150.
- POPPER, K. R. (1995): *Hľadanie lepšieho sveta*. Bratislava: Archa.
- POPPER, K. R. (1997): *Logika vedeckého bádání*. Praha: Oikoymenth.
- RYLE, G. (1992): Systematicky zavádzajúce výrazy. In: Oravcová, M. (ed.): *Filozofia prirodzeného jazyka*. Bratislava: Archa, 35-55.
- SAUNDERS, C., MOSSLEY, D., MACDONALD ROSS, G., LAMB, D. (2007): *Doing Philosophy. A Practical Guide for Students*. London, New York: Continuum International Publishing Group.
- STRAWSON, P. F. (1985): *Skepticism and Naturalism: Some Varieties*. London: Methuen.
- TALIGA, M. (2009): Nekonečný príbeh zdôvodňovania. *Filosofický časopis*, 57 (3), 353-375.
- TALIGA, M. (2010): Paradox skepticizmu? *Filozofia*, 65 (7), 695-706.
- TALIGA, M. (2012): Na čo sú dobré argumenty? (Odpoveď A. Démuthovi, M. Nuhlíčkoví a M. Szapuovej.) *Filozofia*, 67 (5), 417-426.
- ZOUHAR, M. (2008): *Základy logiky pre spoločenskovedné a humanitné odbory*. Bratislava: VEDA.

Mariana Szapuová
Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK
Gondova 2
814 99 Bratislava 1
SR
e-mail: szapuova@fphil.uniba.sk